

**HUDUDIY ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA MAQSADLI TEKSHIRUV DAN
O‘TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI**

335-суруҳ курсанти

Абдукаримова Холидахон Нурмамат қизи

O‘zbekiston Respublikasining ichki ishlar organlari faoliyati jamoat tartibini saqlash, jamoat xavfsizligini ta‘minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashish kabi muhim vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan bo‘lib, bu jarayonda maqsadli tekshiruvdan o‘tkazish mexanizmlari alohida ahamiyat kasb etadi. Maqsadli tekshiruvdan o‘tkazish ichki ishlar organlari xodimlari tomonidan fuqarolar, transport vositalari va ob‘ektlarni gumon asosida yoki gumonsiz tekshirishni nazarda tutadi, bu esa jinoyatlarning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi. Biroq, amaldagi tartibning takomillashtirilishi zamonaviy talablar, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish prinsiplariga muvofiqligi nuqtai nazaridan dolzarb masaladir.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 39²-moddasiga ko‘ra, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organlar jinoyat alomatlarini aniqlash, dalillarni to‘plash va saqlash maqsadida kechiktirib bo‘lmaydigan harakatlarni amalga oshirishi shart. Shu bilan birga, “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonunning 9-moddasida ichki ishlar organlari tergovga qadar tekshiruvni, tezkor-qidiruv faoliyatini o‘tkazish vakolatiga ega ekanligi belgilangan. Maqsadli tekshiruvdan o‘tkazish, asosan, gumon asosida amalga oshiriladi, bu esa ichki ishlar organi xodimining o‘z vakolatlari doirasida qonuniy talablarni qo‘yish majburiylikini ta‘minlaydi. 2023-2025 yillarda ichki ishlar organlari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha qabul qilingan Prezident qarorlari, xususan, PQ-10-son (2023-yil) va boshqa hujjatlar doirasida raqamli texnologiyalarni joriy etish, body-kameralar va videofiksatsiya vositalaridan foydalanish kengaytirilmoqda, bu tekshiruv jarayonining shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ko‘pgina rivojlangan davlatlarda maqsadli tekshiruvdan o‘tkazish tartibi qat‘iy huquqiy cheklovlar va shaffoflik mexanizmlari bilan tartibga solingan. Masalan, Buyuk Britaniyada Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) Kode A ga muvofiq, “stop and search” vakolati asosan “reasonable grounds for suspicion” (asoslovli gumon) asosida amalga oshiriladi, gumonsiz tekshiruv esa faqat maxsus ruxsat (Section 60) bilan va cheklangan hududda mumkin. Bu tartib body-worn video va mustaqil nazorat organlari (Independent Office for Police Conduct) tomonidan monitoring qilinadi, bu esa irqiy diskriminatsiya va suiiste‘mollik holatlarini minimallashtirishga yordam beradi. Germaniyada politsiya tekshiruvi Federal Politsiya qonuniga asosan gumon asosida o‘tkaziladi, gumonsiz holatlar esa terrorizm yoki jamoat xavfsizligi tahdidi bilan bog‘liq bo‘lib, sud nazorati talab etiladi. AQShda Fourth Amendment konstitutsiyaviy himoyasi ostida “Terry stop” doktrinasi bo‘yicha tekshiruv faqat asoslovli gumon bilan mumkin, gumonsiz tekshiruvlar esa kamdan-kam va maxsus sharoitlarda qo‘llaniladi. Rossiya Federatsiyasida politsiya tekshiruvi gumon asosida amalga oshiriladi, gumonsiz hujjat

tekshiruvni qonun taqiqlangan, biroq amalda cheklorlar mavjud. Qozog‘iston tajribasi O‘zbekistonga yaqin bo‘lib, ichki ishlar organlari tekshiruvni asosan Jinoyat-protsessual kodeksiga asosan tergovga qadar tekshiruv doirasida o‘tkaziladi.

Milliy qonunchilikni xorijiy tajriba bilan solishtirganda, O‘zbekistonda maqsadli tekshiruvning asosiy afzalligi jinoyatchilikning oldini olishda tezkorlikni ta‘minlashdir, ammo kamchiliklari sifatida gumonsiz tekshiruvning cheklanmaganligi, videofiksatsiya majburiylikining to‘liq joriy etilmaganligi va mustaqil shikoyat mexanizmlarining yetarli emasligi ko‘rsatiladi. Xorijiy tajribada gumon asosining majburiyligi va sud nazorati inson huquqlarini himoya qilishni kuchaytiradi, bu esa O‘zbekiston uchun istiqbolli yo‘nalishdir.

Maqsadli tekshiruv tartibini takomillashtirish istiqbollari quyidagilardan iborat: birinchidan, raqamli texnologiyalarni (body-kameralar, AI tahlil) keng joriy etish orqali jarayon shaffofligini oshirish; ikkinchidan, gumon asosini qat‘iy belgilash va gumonsiz tekshiruvni faqat maxsus ruxsat bilan cheklash; uchinchidan, mustaqil nazorat organlarini jalb qilish va statistikani ochiq e‘lon qilish; to‘rtinchidan, xodimlarni xorijiy tajriba asosida o‘qitish. Bu choralar ichki ishlar organlarining samaradorligini oshirib, fuqarolar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (39²-modda), “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonun (9-modda) Buyuk Britaniya (PACE Code A, Section 60), Germaniya (Federal Politsiya qonuni) Jinoyatchilikning oldini olish va huquq-tartibotni ta‘minlash Tezkorlik va jinoyatlarni aniqlashda samaradorlik Gumonsiz tekshiruvning kengligi, shaffoflik yetishmasligi Jinoyat alomatlarini aniqlash maqsadida fuqarolarni tekshirish; masalan, jamoat joylarida qurol yoki giyohvand moddalar aniqlash Tergovga qadar tekshiruv tartibi AQSh (Terry stop doktrinasini), Rossiya (gumon asosida tekshiruv) Inson huquqlarini himoya qilish va qonuniylikni ta‘minlash Huquqbuzarliklarni bartaraf etishda profilaktika roli Shikoyat mexanizmlarining yetarli emasligi Jamoat xavfsizligini ta‘minlash maqsadida transport vositalarini tekshirish; masalan, yo‘l harakati xavfsizligi tadbirlari Raqamli monitoring joriy etish (2023-2025 PQ qarorlari) UK body-worn video majburiyligi Jarayon shaffofligini oshirish Suiiste‘mollikni oldini olish Texnik ta‘minot yetishmasligi Tekshiruv jarayonini videoga yozib olish; masalan, patrul xizmatida qo‘llash Gumon asosida tekshiruv Qozog‘iston va Rossiya tajribasi Jinoyat dalillarini to‘plash Tezkor qaror qabul qilish Asossiz tekshiruv xavfi Terrorizm tahdidida gumonli shaxslarni tekshirish; masalan, ommaviy tadbirlarda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Lex.uz, 22.09.1994 (oxirgi tahrir 2025-yil).

2.O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”. – Lex.uz, № O‘RQ-407, 16.09.2016 (oxirgi o‘zgartirishlar 2025-yil).

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ-10-son, 20.01.2023. Ichki ishlar organlarini takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar.

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Mart, 2026-yil

4. Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) Code A: Stop and Search. – UK Government, 2023 (oxirgi yangilanish 2025).

5. Criminal Procedure Code of the Russian Federation. – Official sources, 2025.

6. Tursunov B.R. va boshq. Tergovga qadar tekshiruv: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2019.

7. College of Policing APP on Stop and Search. – UK, 2025.